

Iskustvo se smatra najboljom životnom školom. Na muškarca ili ženu koji ne nauče neke životno bitne lekcije u toj školi, gleda se kao na prave glupane. Ipak je čudno da mirno primamo, kao samo po sebi razumljivo, to da organizirane institucije ponavljaju greške, ne uče iz iskustva.

U Barceloni je živio i radio čovjek po imenu Francisco Ferrer. Bio je učitelj, poznat i obljubljen među pukom. Izvan Španjolske samo nekolicina obrazovanih zna za Ferrerov rad. Za veliki svijet taj učitelj ne postoji. Prvog rujna godine 1909. španjolska je vlada – po nalogu katoličke crkve – zatvorila Francisca Ferrera. Trinaestoga listopada, nakon tobožnjega suđenja, smjestili su ga u jamu zatvora u Montjuichu, uz strašan zid mnogih uzdaha, i ubili. Odjednom je Ferrer, neugledni učitelj, postao univerzalan lik, odsjaj srdžbe i bijesa cijeloga civiliziranoga svijeta prema neodgovornome ubojici.

Ubojstvo Francisca Ferrera nije prvi zločin što su ga počinile španjolska vlada i katolička crkva. Povijest tih institucija dugačka je rijeka ognja i krvi. Ipak nisu ništa naučili iz iskustva, niti su shvatili da svaki krhki život koji crkva ili država ubiju prerasta u moćnoga diva, koji će jednoga dana osloboditi ljudski rod od njihova opasna stiska.

Francisco Ferrer rodio se 1859. u skromnoj obitelji. Bili su katolici i nadali se da će podići svojega sina u istoj vjeri. Nisu znali da će dječak postati glasnik velike istine, da će njegov um odbiti krenuti starim putem. U ranoj je dobi Ferrer počeo propitivati vjeru svojih otaca. Zahtijevao je da dozna kako to da bog, koji mu govori o dobroti i ljubavi, remeti san nevinoga djeteta strašnim i užasnim mukama, patnjama, paklom. Budući da je bio oprezan te živa i ispitivačka duha, nije mu trebalo puno pa da otkrije strahote tog crnoga čudovišta, katoličke crkve. On je s tim htio prekinuti.

Francisco Ferrer nije bio samo čovjek sumnje, u potrazi za istinom; bio je i pobunjenik. Duh bi mu se rasplamsao pravednom srdžbom prema željeznom režimu njegove zemlje; kad je skupina pobunjenika, koju je vodio hrabri domoljub general Villacampa, pod stijegom republikanskog ideala, snažno napala taj režim, nije bilo vatrenijega borca od mladoga Francisca Ferrera. Nadam se da republikanski ideal nitko neće brkati s republikanstvom u Americi. Ma kakve prigovore imala ja, kao anarhist, na republikance latinskih zemalja, znam da oni visoko nadvisuju tu korumpiranu i reakcionarnu stranku koja, u Americi, uništava svaki znak slobode i pravde. Čovjek mora pomisliti na Mazzinije, Garibaldije, na mnoštvo drugih, kako bi shvatio da su njihovi naponi bili usmjereni ne samo protiv despotizma, nego posebice protiv katoličke crkve, koja je od svojeg samoga početka bila neprijatelj svakog napretka i slobodarstva.

U Americi je posve suprotno. Republikanci zastupaju utvrđena prava, imperijalizam, korupciju, uništenje svega što nalikuje na slobodu. Njihov je ideal slatkorječiv, gmizav ugled McKinleya i okrutna Rooseveltova arogancija.

Pobuna španjolskih republikanaca je ugušena. Potrebno je nešto više od puke hrabrosti da se razbije stoljetna stijena, da se odsiječe glava katoličkoj crkvi, toj hidri, i španjolskome tronu. Uhćenja, progon i kažnjavanje uslijedili su nakon junačkoga pokušaja male skupine. Oni koji su izbjegli progonitelje, morali su pobjeći u potrazi za sigurnošću u strane zemlje. Francisco Ferrer bio je među njima. Otišao je u Francusku.

Kako se njegova duša morala rascvjetati u novoj zemlji! Francuska, kolijevka slobode, ideja, akcije. Pariz, uvijek mlad, žestok Pariz, pulsirajućega života, nakon mraka njegove zaostale zemlje – kako ga je samo on morao nadahnuti! Kakve povoljne prilike, kakva sjajna šansa za mladoga idealista!

Francisco Ferrer nije gubio vrijeme. Poput izgladnjeloga čovjeka ubacio se u mnoge različite liberalne pokrete, upoznao svakovrsne ljude, učio, upijao, rastao. Dok je bio ondje, vidio je i Modernu školu na djelu, što će odigrati tako važnu i sudbonosnu ulogu u njegovu životu.

Moderna je škola u Francuskoj osnovana puno prije Ferrerova doba. Njezin je začetnik, premda u uskom krugu, bio svježiji duh Louise Michel. Svjesno ili nesvjesno, velika je Louise davno osjetila da budućnost pripada mladom naraštaju; da će, ako se mladež ne oslobodi institucije što razara um i dušu, buržoaske škole, društvena zla nastaviti postojati. Misli je, kao i Ibsen, da je ozračje prožeto duhovima, da odrasli muškarac i žena moraju nadići mnoge praznovjerice. I tek što prerastu smrtonosni zahvat jedne sablasti, gle, već se nađu u ropstvu devedeset i devet drugih sablasti. Samo neki dosegnu vrhunac potpunoga preporoda.

Dijete, pak, nema tradicija koje bi moralo nadići. Njegov um nije opterećen nizom ideja, njegovo srce nije hladno prema klasnim i društvenim razlikama. Dijete je za učitelja ono što je glina za kipara. Hoće li svijet primiti umjetničko djelo ili prezrenu imitaciju, ovisi u velikoj mjeri o kreativnoj moći učitelja.

Louise Michel u prvom je redu bila sposobna osluhnuti čežnje dječje duše. Nije li i sama bila naravi poput djeteta, tako slatka i nježna, jednostavna i velikodušna? Louisina je duša izgarala nad svakom društvenom nepravdom. Uvijek je bila u prvim redovima kad god su se Parižani bunili protiv kakve nepravde. I budući da je bila zatvarana zbog svoje velike odanosti potlačenima, male škole na Montmartreu uskoro je nestalo. Ali sjeme je bilo posijano i rodilo je plodom u mnogim francuskim gradovima.

Najvažniji je pothvat Moderne škole onaj velikoga i uvijek mladoga Paula Robina. S nekoliko prijatelja otvorio je veliku školu u Cempuisu, prekrasnom mjestu pokraj Pariza. Paul Robin težio je višem idealu, a ne samo unijeti moderne zamisli u naobrazbu. Htio je pokazati stvarnim činjenicama da je građanska koncepcija nasljednosti samo izgovor za poštedu društva od njegovih strašnih zločina protiv mladeži. Tvrdnja da dijete mora trpjeti za grijehe svojih otaca, da ono mora nastaviti sa siromaštvom i prljavštinom, da mora izrasti u pijanca ili zločinca, samo zato što mu roditelji nisu ostavili ništa drugo u naslijeđe, bila je odveć naopaka za lijepi duh Paula Robina. On je vjerovao da osim naslijeđa, bez obzira na njegovu ulogu, ima i drugih jednako velikih čimbenika, ako ne i većih, koji bi mogli i koji hoće iskorijeniti ili umanjiti takozvani prvi uzrok. Odgovarajuće ekonomsko i društveno okruženje, dašak i sloboda prirode, zdrava vježba, ljubav i sućut, i, ponad svega, duboko razumijevanje za potrebe djeteta – sve će to uništiti okrutnu, nepravednu i zločinačku stigmam nametnutu nevinoj mladeži. Paul Robin nije birao svoju djecu; nije išao takozvanim najboljim roditeljima: on je uzimao djecu gdje god ih je našao. Uzimao ih je s ulice, iz koliba, sirotišta i domova za nahočad, popravnih domova, iz svih onih sivih i strašnih mjesta kamo blagonaklono društvo skriva svoje žrtve kako bi umirilo svoju grešnu savjest. Skupio je svu prljavu, umrljanu, drhtavu siročad koja je našao i odveo je u Cempuis. Ondje su, u prirodi, slobodne i neobuzdane, dobro nahranjene, čiste, voljene i

okružene razumijevanjem, ljudske biljčice počele rasti, cvjetati, razvijati se iznad očekivanja njihova prijatelja i učitelja, Paula Robina.

Djeca su se razvila u muškarce i žene sigurne u sebe, koji vole slobodu. Što je veća opasnost za institucije koje proizvode sirotinju kako bi je ovjekovječile? Francuska je vlada zatvorila Cempuis jer su razredi u njemu bili mješoviti što je u Francuskoj tada bilo zabranjeno. Ipak, Cempuis je dovoljno dugo djelovao da je uspio pokazati svim naprednim pedagogima svoje nevjerojatne mogućnosti i da bi poslužio kao poticaj za moderne metode naobrazbe, koje polagano ali neizbježno podrivaju trenutačno postojeći sustav.

Nakon Cempuisa uslijedio je velik broj drugih obrazovnih pokušaja – među njima pokušaj Madelaine Vernet, nadarene književnice i pjesnikinje, autorice djela *L'Amour Libre* (Slobodna ljubav), i Sébastiena Faurea, i njegove *La Ruche* (Košnica), koju sam posjetila u Parizu 1907. godine.

Prije nekoliko je godina drug Faure kupio zemljište na kojemu je izgradio svoju *La Ruche*. U razmjerno kratkom vremenu uspio je preobraziti nekad divlje, nekultivirano zemljište u procvjetalo mjesto, koje je počelo izgledati kao dobro održavano gospodarstvo. Golemo kvadratično dvorište, okruženo trima zgradama i široka staza koja vodi u vrt i voćnjak, dočekuju posjetioce. Vrt, održavan onako kako to samo Francuz zna, pruža veliku raznolikost raslinja.

Mišljenje je Sébastiena Faurea da će djetetov razvoj trpjeti ako ono bude podvrgnuto proturječnim utjecajima. Tek kad su materijalne potrebe, kućna higijena i intelektualni okoliš usklađeni može dijete izrasti u zdravo, slobodno biće.

O svojoj je školi Sébastien Faure rekao:

"Uzeo sam dvadeset i četvero djece obaju spolova, većinom siročadi, ili onih kojima su roditelji odveć siromašni da bi im mogli platiti školovanje. Odjenuo sam ih, pružio im dom i obrazovao ih na svoj trošak. Do svoje dvadesete godine primat će temeljitu osnovnu naobrazbu. Između dvanaeste i sedamnaeste godine – dok im naobrazba još traje – početak će ih se podučavati nekom zanimanju, u skladu s njihovim pojedinačnim sklonostima i sposobnostima. Nakon toga su slobodni napustiti *La Ruche* i početi život u izvanjskome svijetu, ali sigurni da se uvijek mogu vratiti u *La Ruche*, gdje će biti primljeni otvorenih ruku i s dobrodošlicom, kao što roditelji dočekuju svoju voljenu djecu. A ako žele raditi kod nas, mogu to pod sljedećim uvjetima: jedna trećina proizvoda pokrivat će njihove troškove održavanja, druga trećina ide u opći fond namijenjen za primitak nove djece, a posljednja je trećina namijenjena za osobne potrebe.

Zdravlje je djece koju trenutačno imam na skrbi izvrsno. Čist zrak, hranjivi obroci, tjelesna vježba na otvorenome, duge šetnje, održavanje higijenskih pravila, zanimljiva metoda poduke i, iznad svega, naše razumijevanje i nježna skrb za djecu, urodili su zadivljujućim tjelesnim i mentalnim rezultatima.

Bilo bi nepravедno tvrditi da su naši učenici ostvarili čudo; ali, ako uzmemo u obzir da pripadaju prosjeku, da im se prije nije pružila prilika, rezultati su doista zadovoljavajući. Najvažnije što su postigli – što se rijetko događa s djecom u redovnim školama – jest da vole učiti, da žele znati,

biti informirani. Naučili su novu radnu metodu, metodu koja ubrzava pamćenje i potiče maštovitost. Posebice se trudimo probuditi djetetovo zanimanje za njegovo okruženje, da shvati važnost promatranja, istraživanja i razmišljanja, tako da kad djeca sazriju, ne budu gluha i slijepa za stvari oko njih. Naša djeca ništa ne prihvaćaju na slijepo, da ne propituju zašto i zbog kojeg je razloga nešto takvo kakvo jest; niti su zadovoljni dok na svoja pitanja ne dobiju potpun odgovor. Tako je njihov um oslobođen sumnji i straha koji proizlaze iz nepotpunih i neistinitih odgovora; upravo ovo posljednje izopačuje djetetov razvoj i stvara u njemu pomanjkanje povjerenja u sebe i u one oko njega.

Iznenadujuće je koliko su iskreni, ljubazni i srdačni naši mališani jedni prema drugima. Sklad između njih i odraslih u La Rucheu silno ohrabruje. Bili bismo u neprilici kad bi nas se djeca bojala ili nas cijenila samo zato što smo njihove starješine. Činimo sve da dobijemo njihovo povjerenje i njihovu ljubav; tako ostvareno razumijevanje zamijenit će dužnost; povjerenje će zamijeniti strah, a ljubav strogost.

Nitko još nije u cijelosti shvatio bogatstvo suosjećanja, ljubaznosti i velikodušnosti što se krije u dječjoj duši. Napor svakog istinskog pedagoga trebao bi otključati tu riznicu – da bi se potaknuli dječji porivi i izvukle iz njega najbolje i najplemenitije sklonosti. Nema veće nagrade za nečiji životni rad nego nadgledati rast ljudske biljke, vidjeti kako njihova narav rastvara svoje latice, i promatrati kako se razvijaju u pravu ličnost. Moji drugovi u La Rucheu ne traže veće nagrade i upravo zahvaljujući njima i njihovom naporu, više nego momemu, naš ljudski vrt obećava da će roditi lijepim plodom."

Što se tiče teme povijesti i prevladavajućih tehnika podučavanja, Sébastien Faure je rekao:

"Našoj djeci objašnjavamo da se prava povijest tek treba napisati – priča o onima koji su umrli, neznani, u naporu da pomognu čovječanstvu na putu prema većim dostignućima."

Francisco Ferrer nije mogao izbjeći taj veliki val pokušaja da se ostvari Moderna škola. On je uvidio njezine mogućnosti, ne samo na teoretskoj razini, nego i na razini njezine praktične primjene za svakodnevne potrebe. Bit će da je shvatio da Španjolskoj, više nego i jednoj drugoj zemlji, treba upravo takva vrsta škole, ako ikada želi zbaciti dvostruki jaram, svećenički i vojnički.

Kad razmotrimo da je cijeli sustav naobrazbe u Španjolskoj bio u rukama katoličke crkve i kad se, nadalje, prisjetimo katoličke formule, "Utuvi li se katoličanstvo u djetetovu glavu do njegove devete godine, ono više ne prima ni jednu drugu ideju", razumjet ćemo golemu zadaću koju je Ferrer imao kad je donio novo svjetlo među svoj narod. Sudbina mu je uskoro pomogla u ostvarenju njegova velikoga sna.

Gospođica Meunier, učenica Francisca Ferrera, i bogata dama, zainteresirala se za projekt Moderne škole. Kad je umrla, ostavila je Ferreru vrijedan posjed i dvanaest tisuća franaka godišnjega prihoda za školu.

Rečeno je da zločeste duše mogu zamisliti samo zločeste zamisli. Ako je tako, onda se podle metode katoličke crkve kojima je ocrnjivala Ferrerov značaj, kako bi opravdala svoj crni zločin,

mogu odmah objasniti. Tako se američkim katoličkim tiskom proširila laž da je Ferrer bio u intimnim odnosima s gospođicom Meunier kako bi se dokopao njezina novca.

Osobno mislim, da je intimnost, ma koje vrste, između muškarca i žene njihova osobna stvar, njima sveta. Voljela bih da ne trošim ni riječi na tu temu, da nije riječ o jednoj od mnogih kukavičkih laži što su se širile oko Ferrera. Naravno, oni će, koji poznaju poštenje katoličkoga svećenstva, razumjeti insinuaciju. Jesu li katolički svećenici ikada gledali na ženu drugačije osim kao na spolnu robu? Povijesni će me podaci otkriveni u samostanima podržati u tome. Kako bi onda oni mogli razumjeti suradnju muškarca i žene osim na spolnoj osnovi?

Zapravo su gđicu. Meunier smatrali Ferrerovom pretpostavljenom. Budući da je provela djetinjstvo i djevojačke godine sa škrtim ocem i pokornom majkom, shvatila je kolika je vrijednost potrebe za ljubavlju i srećom u dječjem životu. I posve sigurno je uvidjela da Francisco Ferrer nije bi učitelj stvoren u školi, kao na stroju ili naprosto netko s diplomom, nego je bio obdaren duhom za taj poziv.

Opremljen znanjem, iskustvom i potrebnim sredstvima, iznad svega prožet božanskom strašću svoje misije, naš se drug vratio u Španjolsku i ondje počeo svoje životno djelo. Devetoga rujna godine 1901. otvorena je prva Moderna škola. Građani Barcelone primili su je sa zanosom i obvezali se poduprijeti je. U kratkom slovu prigodom otvorenja škole, Ferrer je iznio svoj program prijateljima. Rekao je: "Nisam govornik, nisam propagandist, nisam borac. Učitelj sam; iznad svega volim djecu. Mislim da ih razumijem. Želim da svoj prinos borbi za slobodu ostvarim tako da priprelim mladi naraštaj za novo doba."

Njegovi su ga prijatelji upozorili da bude oprezan u svojem suprotstavljanju katoličkoj crkvi. Znali su kako bi daleko ona išla da ukloni neprijatelja. I Ferrer je to znao. Ali je, poput Branda, vjerovao u sve ili ništa. Ne bi mogao podići Modernu školu na istoj staroj laži. Bit će iskren, pošten i otvoren s djecom.

Francisco Ferrer je postao označen čovjek. Od samog prvoga dana nakon što je škola otvorena, počeli su ga slijediti. Nadzirali su gradnju škole, nadzirali njegov mali dom u Mangatu. Pratili su ga u stopu, čak i kad je išao u Francusku ili u Englesku da se posavjetuje sa svojim kolegama. Bio je označen čovjek, i bilo je samo pitanje vremena kad će čovjek iz zasjede stegnuti omču.

Gotovo mu je to uspjelo 1906., kad su Ferrera upleli u pokušaj atentata na Alfonsa. Oslobađajući je dokaz bio prečvrst čak i za crne vrane morali su ga pustiti na slobodu – premda ne zauvijek. Čekali su. Oh, oni mogu čekati, kad odluče da ulove žrtvu u zamku.

Taj je trenutak konačno došao, tijekom antimilitarističke pobune u Španjolskoj u srpnju 1909. Pročešlja li čovjek sve anale revolucionarne povijesti neće naći znamenitijeg prosvjeda protiv militarizma. Stoljećima je vojska tlačila španjolski narod, i oni taj jaram više nisu mogli izdržati. Odbili su sudjelovati u beskorisnom pokolju. Nisu vidjeli razloga da podupiru despotsku vladu u njezinu gušenju i tlačenju maloga naroda koji se bori za svoju neovisnost, kao što su to činili hrabri stanovnici Rifa. Ne, oni se neće boriti protiv njih.

Tisuću osamsto godina katolička je crkva propovijedala evanđelje mira. Ali kad su ljudi poželjeli to evanđelje provesti u zbilju, ona je natjerala vlast da ih prisili na oružje. Tako je španjolska dinastija slijedila metode ruske dinastije – ljude su natjerali na bojište.

Tada je, i to tek tada, njihova moć izdržljivosti došla kraju. Tada su se, i to tek tada, španjolski radnici okrenuli protiv svojih gospodara, protiv onih koji su, poput pijavica sisali njihovu snagu, njihovu krv. Da, napali su crkve i svećenike, ali da svećenici imaju i tisuću života, ne bi mogli platiti za strašna zlostavljanja i zločine koje su počinili nad španjolskim narodom.

Francisco Ferrer uhićen je prvoga rujna 1909. Do prvoga listopada njegovi prijatelji i drugovi nisu znali što se s njim događa. Toga dana L`Humanité je primio pismo iz kojega se moglo doznati sve o lakrdiji od suđenja. A sljedećega dana njegova je družica, Soledad Villafranca, primila sljedeće pismo:

"Nema razloga za brigu; znaš da sam posve nevin. Danas sam posebice pun nade i radostan. Ovo je prvi put da ti mogu pisati i prvi put od mojeg uhićenja da se mogu okupati na zrakama sunca, što velikodušno probijaju kroz prozore moje ćelije. I ti se moraš veseliti."

Kako je dirljivo da je Ferrer vjerovao, čak i četvrtoga listopada, da neće biti osuđen na smrt. Još je dirljivije da su njegovi prijatelji i drugovi bili u zabludi uzdajući se u to da neprijatelj ipak ima osjećaj za pravdu. Često su vjerovali u moć sudstva, da bi onda doživjeli kako im ubijaju braću pred očima. Nisu se pripremali da oslobode Ferrera, nisu čak ni prosvjedovali; ništa nisu učinili. "Zašto, pa nemoguće je osuditi Ferrera; on je nevin." No, s katoličkom je crkvom sve moguće. Nije li ona štitonoša u praksi, čija su suđenja njezinim neprijateljima najgora lakrdija pravde?

Četvrtoga listopada Ferrer je poslao sljedeće pismo L`Humanitéu:

□□□ *"Zatvorska ćelija, 4. listopada 1901.*

□□□ *Dragi moji prijatelji – unatoč apsolutnoj nevinosti, tužilac zahtijeva smrtnu kaznu, utemeljenu na policijskim denuncijacijama, koje me predstavljaju kao vođu anarhista svijeta, koji upravlja radničkim sindikatima u Francuskoj i okrivljuju me za zavjere i pobune posvuda, tvrde da sam svoja putovanja u London i Pariz poduzeo u tu svrhu.*

□□□ *Takvim me besramnim lažima pokušavaju ubiti.*

□□□ *Dostavljač samo što nije krenuo i nemam više vremena za pisanje. Sav dokazni materijal koji je policija predočila sucu istražitelju nije ništa drugo do hrpa laži i klevetničkih podmetanja. Ali nema ni jednoga dokaza protiv mene, jer ništa nisam niti počinio.*

□□□ *Ferrer."*

Trinaestoga listopada 1909. utišano je Ferrerovo srce, tako hrabro, nepokolebljivo, tako vjerno srce. Sirote budale! Posljednji samrtni otkucaj tog srca još nije otkucao kad je ono počelo stostruko udarati u srcima civiliziranoga svijeta, dok se nije pretvorilo u strašnu grmljavinu, bacivši svoju kletvu na huškače crnoga zločina. Ubojice u crnoj odori i pobožnoga lica pred sud

pravde!

Je li Francisco Ferrer sudjelovao u antimilitarističkoj pobuna? Prema prvoj optužbi koja se pojavila u katoličkom listu u Madridu, a potpisali su je biskup i svi barcelonski prelati, nije niti bio optužen za sudjelovanje. Prema optužbi, Francisco Ferrer je bio kriv zato što je organizirao bezbožne škole i dijelio bezbožnu literaturu. Ali u dvadesetom se stoljeću čovjeka ne može samo tako spaliti jer ne vjeruje u boga. Moralo se nešto drugo pronaći; otuda optužba za pobunu.

Ni u jednom se autentičnom izvoru do sada istraženom ne može naći ni jedan dokaz koji bi povezivao Ferrera i pobunu. Ali, vlasti nisu ni htjele dokaze, ili ih prihvatile. Bilo je sedamdeset i dvoje svjedoka, a njihovo je svjedočanstvo zapisano. Nikada ih nisu suočili s Ferrerom ili njega s njima.

Je li psihološki moguće da je Ferrer sudjelovao? Ne vjerujem da jest, a evo i mojih razloga za to. Francisco Ferrer nije bio samo velik učitelj, nego nedvojbeno i čudesan organizator. U osam godina, između 1901. i 1909., organizirao je u Španjolskoj stotinu i devet škola, osim toga što je potaknuo liberalne elemente svoje zemlje da organiziraju još i tri stotine i osam drugih škola. Uz svoj vlastiti rad u školi, Ferrer je opremio moderan tiskarski pogon, organizirao je prevodioce i raspačao stotinu i pedeset tisuća primjeraka modernih znanstvenih i socioloških djela, a da i ne govorimo o golemoj količini racionalističkih priručnika. Takvu je majstoriju mogao izvesti samo iznimno metodičan i učinkovit organizator.

S druge strane, apsolutno je dokazano da antimilitaristička pobuna uopće nije bila organizirana; da je i sam narod iznenadila, poput mnogih revolucionarnih valova u prošlosti. Građani Barcelone su, primjerice, držali grad pod nadzorom četiri dana, i, prema izjavama turista, nikad u gradu nije vladao veći red i mir. Naravno, ljudi su bili tako slabo pripremljeni pa kad je kucnuo čas, nisu znali što napraviti. U tome su bili poput Parižana tijekom Komune 1871. I oni su bili nepripremljeni. Premda su gladovali, štitili su skladišta do vrha puna zaliha. Postavili su stražare da nadgledaju Francusku banku, u kojoj su buržujci držali ukradeni novac. Radnici Barcelone isto su tako nadgledali plijen svojih gospodara.

Kako je dirljiva glupost slabijega; kako strašno tragična! A opet, nisu li mu lanci tako duboko zabijeni u meso da ih ne bi, čak i kad bi mogao, pokidao? Strahopoštovanje prema vlasti, zakonu, privatnome vlasništvu, stostruko se usjeklo u njegovu dušu – kako će ga nepripremljen, neočekivano prekinuti?

Može li se na čas pretpostaviti da bi se čovjek poput Ferrera udružio s takvim spontanom, neorganiziranim pokušajem? Ne bi li znao da će takav pokušaj završiti porazom, kobnim porazom naroda? Nije li vjerojatnije da bi, da je sudjelovao u njemu, on, iskusni poduzetnik, do kraja organizirao taj pokušaj? Ako nam i manjkaju svi drugi dokazi, taj jedan čimbenik bio bi dovoljan da oslobodi Francisca Ferrera. Ali ima i drugih jednako uvjerljivih.

Na sam dan pobune, 25. srpnja, Ferrer je sazvao konferenciju svojih učitelja i članova Lige za racionalnu naobrazbu. Trebali su razmotriti što će raditi u jesen, a posebice objavu velike knjige Éliséea Reclusa, *L'Homme et la Terre* (Čovjek i zemlja) i knjige Velika francuska revolucija

Petra Kropotkina. Je li uopće vjerojatno, je li uopće uvjerljivo da je Ferrer, budući da je znao za pobunu i u njoj sudjelovao, hladnokrvno pozvao svoje prijatelje i kolege u Barcelonu na dan kad bi znao da su njihovi životi ugroženi? Doista, samo bi mu zločinački, pokvareni jezuitski um mogao pripisati tako promišljeno ubojstvo.

Francisco Ferrer je sam zacrtao svoje životno djelo; mogao je sve izgubiti i ništa ne dobiti, osim propasti i nesreće, da je potpomogao pobunu. Ne radi se o tome da je sumnjao u pravičnost ljudske srdžbe; ali njegovo djelo, njegova nada, sama njegova narav težili su drugome cilju.

Uzalud su mahniti napori katoličke crkve, njezine laži, krivotvorine, objede. Optužila ju je probuđena ljudska savjest da je ponovila još jedanput prljave zločine iz prošlosti.

Francisco Ferrer je optužen jer je podučavao djecu idejama što lede krv – da mrze boga, primjerice. Strašno! Francisco Ferrer nije vjerovao u postojanje boga. Zašto bi učio djecu da mrze nešto što ne postoji? Nije li vjerojatnije da je djecu izveo van, pokazao im ljepotu zalaska sunca, sjaj zvjezdanoga neba, čudo planina i mora što u ljudi budi strah, da im je objasnio svojim jednostavnim, izravnim načinom zakon rasta, razvoja i međupovezanosti svega u životu? Učinivši to postigao je da zauvijek bude nemoguće otrovnom sjemenu katoličke crkve da pusti korijen u djetetovu umu.

Izjavljuju da je Ferrer pripremao djecu da unište bogate. Priče starih usidjelica o duhovima. Nije li vjerojatnije da ih je pripremao da priteknu u pomoć siromašnima? Da ih je podučavao da je poniženje, degradacija, užas siromaštva, zločin a ne vrlina; da ih je podučavao dostojanstvu i važnosti svih stvaralačkih napora, koji jedini održavaju život i grade karakter. Nije li najbolji i najdjelotvorniji način iznijeti na svjetlo dana apsolutnu beskorisnost i nepravdu parazitstva?

Na kraju ali ne manje važno, Ferrer je osuđen da je potkopao vojsku šireći antimilitarističke ideje. Doista? Bit će da je, poput Tolstoja, vjerovao da je rat legalizirani pokolj, da ovjekovječuje mržnju i bahatost, da izjeda srce nacija i pretvara ih u pobješnjele manijake.

Kakogod, evo što sam Ferrer kaže o svojim idejama o modernoj naobrazbi:

"Volio bih da moji čitaoci obrate pozornost na ovu zamisao: sve vrijednosti izobrazbe počivaju na poštovanju tjelesne, intelektualne i moralne volje djeteta. Baš kao i u znanosti, nema dokaza bez činjenica, tako nema stvarne naobrazbe osim one koja je lišena svakog dogmatizma, koja samom djetetu prepušta da odredi smjer svojih napora, i koja se ograničava na to da podupire njegov napor. Nema ničega lakšeg nego promijeniti tu svrhu, i ništa težeg nego je poštovati. Izobrazba je uvijek nametanje, nasilje, ograničenje; pravi pedagog je onaj koji ponajbolje štiti dijete od (učiteljevih) vlastitih ideja, svojih osobitih mušica, onaj koji najbolje zna s dječjom energijom.

Uvjereni smo da će naobrazba u budućnosti biti posve spontana; naravno, mi to još ne možemo ostvariti, ali razvoj metoda prema širem razumijevanju životnih pojava te činjenica da svaki korak prema savršenosti znači nadilazak ograničenja – sve to daje naslutiti da imamo pravo kad se nadamo da će se dijete spasiti znanošću.

Ne bojmo se reći kako želimo da ljudi budu sposobni razvijati se bez prestanka, neprekidno sposobni uništavati i obnavljati svoj okoliš, i obnavljati sebe; ljudi, čija će intelektualna neovisnost biti njihova najsnažnija sila, koji se neće ni za što vezati, uvijek spremni prihvatiti ono što je najbolje, sretni zbog pobjede novih ideja, i koji teže voditi mnogostruke živote u jednom životu. Društvo se boji takvih ljudi; zbog toga se ne smijemo nadati da će ono ikad poželjeti naobrazbu koja će nam podariti takve ljude.

Slijedit ćemo rad znanstvenika koji podučavaju dijete s najvećom pažnjom i s najvećom žudnjom ćemo tragati za sredstvima primjene njihova iskustva u izobrazbi koju želimo izgraditi, kako bismo što potpunije oslobodili pojedinca. Ali kako možemo ostvariti naš cilj? Nećemo li to učiniti tako da se izravno uključimo u potporu osnivanju novih škola, kojima će vladati što je više moguće duh slobode, za koji predosjećamo da će prevladavati cijelom naobrazbom u budućnosti?

Pokus je obavljen, i on je, za sada, već pokazao odlične rezultate. Možemo uništiti sve što u današnjim školama odgovara na organizaciju prisile, umjetni okoliš kojim se djeca odvajaju od prirode i života, intelektualnu i moralnu stegu koja im nameće gotove ideje, vjerovanja koja kvare i poništavaju prirodne sklonosti. Bez straha da ćemo zavarati sebe, možemo vratiti dijete u okoliš koji ga privlači, prirodni okoliš u kojemu će biti u dodiru sa svime što voli, i u kojemu će životni dojmovi zamijeniti štrebersko učenje iz knjiga. Ako i ne učinimo više od toga, već ćemo uvelike pripremiti oslobođenje djeteta.

U takvim bismo uvjetima već mogli slobodno i plodno primijeniti znanstvene činjenice.

Vrlo dobro znam da tako nećemo moći ostvariti sve svoje nade, da ćemo često biti prisiljeni, zbog manjka znanja, primijeniti neželjene metode; ali uvjerenost će nas podržati u našim naporima – naime, da čak i ako ne ostvarimo svoj cilj potpuno, trebamo učiniti više i bolje u našem još nesavršenom radu nego što to uspijevaju današnje škole. Volim slobodnu spontanost djeteta koje ništa ne zna, više od svjetskoga znanja i intelektualne deformiranosti djeteta koje je podvrgnuto našoj današnjoj naobrazbi."

Da je Ferrer doista organizirao pobune, da se borio na barikadama, da je bacio stotinu bombi, ne bi toliko bio opasan za katoličku crkvu i despotizam, kao svojim protivljenjem stegi i prisili. Stega i prisila – nisu li one pozadina svih zala na svijetu? Ropstvo, pokoravanje, siromaštvo, sva bijeda, sve društvene nepravde proističu iz stege i prisile. Uistinu, Ferrer je bio opasan. Zbog toga je morao umrijeti, 13. listopada 1909., u jarku Montjuicha. A ipak, tko se usudi reći da je umro uzalud? Imajući u vidu buran porast općeg ogorčenja: Italija imenuje ulice po Franciscu Ferreru, Belgija mu podiže spomenik; Francuska poziva svoje slavne ljude da nastave slijediti trag mučenika; Engleska prva tiska njegovu biografiju; sve se zemlje ujedinjuju u želji da uvijek veće veliko djelo Francisca Ferrera; čak se i u Americi, koja je uvijek troma kad je o naprednim idejama riječ, rađa Društvo Francisco Ferrer, s ciljem da tiska sabrana Ferrerova djela i organizira Moderne škole diljem zemlje – s obzirom na taj međunarodni revolucionarni val, tko može reći da je Ferrer umro uzalud?

Ta smrt na Montjuichu – kako je čudesna, kako dramatična bila, kako je uskomešala ljudsku dušu. Ponosan i uspravan, svim svojim bićem okrenut prema svjetlu, Francisco Ferrer nije trebao da mu lažljivi svećenici daju hrabrost, niti je kuduo čudovište da ga je ostavilo na cjedilu.

Svijest da njegovi egzekutori predstavljaju doba koje umire, a da je on predstavnik žive istine, održala ga je u posljednjim junačkim trenucima.

Doba koje umire i živa istina,
živi pokapa mrtvoga.

**Objavljeno u Emma Goldman: Anarhizam i drugi ogledi; DAF, Zagreb, 2001. Izvor: [Elektor
ničke knjige](#)**